

SÁRKÖZI MÁTYÁS (1937) London

SÁRKÖZI MÁTYÁS

A legpestibb utca

2006-ban megírtam a Király utca történetét, felvázoltam jellegét, lélektanát, ugyanis Krúdy Gyula, aki ott lakott a patinás Pekáry-házban, azt állította, hogy ez a „legpestibb utca”. Mondása a múzsa csókjaként hatott rám, Budapest és London mindig nyitott szemmel járó, szenvedélyes tekergőjére. A *Király utcán végestelen végig* zsebre vágható, színes bédekkere azután sikert hozott a kiadónak, pozitív méltatásokat a szerzőnek. Volt, aki a hajdani vigalmi negyed nyomait kereste benne, s még többen a régi zsidó negyed legendáit. Mások csak szórakoztató, ám olykor urbanisztikai vagy kortörténeti adalékokkal szolgáló olvasmánynak tekintették.

Budapest fejlődése akkorát lódult a 2006 utáni tíz esztendőben, hogy még a Király utca is új életre kapott, ennek felderítése végett vágtam neki újra a két és fél kilométeres sétának. A felfedező expedíciót az utca Deák tér felőli kezdetén érdemes elkezdni, úgy, hogy szembe állunk az Anker Palotával és a másik sarkon magasodó modern bérházakkal.

Honnan ered a Király utca elnevezése? Az elején volt hajdan, az 1700-as évektől a *König von Engelland* fogadó, s erre utalólag Angol Király utca volt az eredeti név. Ez változott 1830 után, a három uralkodó részvételével tartott Bécsi Kongresszus tiszteletére Három Király utcára, ami később Király utcára rövidült. Volt 1950 után egy kis interludium, merthogy elűztük a királyokat, és az itteni trónra, Moszkvának hízelegve, a zilált idegzetű szovjet költőt, Majakovszkijt emelte Budapest városvezetése. A pesti ifjúság ezt nem vette túl komolyan, s a Majakovszkij utcát az 1960-as években Majának becézte.

Nos, előttünk a méretes, kicsit vedlett Anker Palota meg a Madách-házak két tömbje. A homlokzat hat oszlopa fölött halványan még ott a felirat: ÉLET ÉS JÁRADÉK „AZ ANKER” BIZTOSÍTÓ. Az Anker érdemel néhány szót, a másik sarok pedig történelmi visszpillantást. Az előbbi helyén terült el valaha a Gyertyánffy-ház, s benne a Herzl kávézó. Miről volt nevezetes? Például arról, hogy ott vezették be Pesten először a kapupénzt, valamint a kifüggesztett lakójegyzéket. Aki este 9 után akart bemenni, az zárt kaput talált, elő kellett csöngetnie a házmestert, vállalva, hogy a szolgálata szerényen javadalmazandó.

Ez volt a város első négyemeletes lakóépülete (1815), eredetileg az örmény származású, Torontál megyei földbirtokos újnemes Gyertyánffy Kristóf tulajdonában. (A család Dzserák névvel vándorolt be Erdélybe, ez örményül gyertyát jelent.) A házban iparosok, kereskedők, ügyvédek laktak vagy béreltek irodát, de ott lakott Nyáry Pál képviselő és a szintén örmény származású Hollósy Kornélia színésznő is. Az osztrák Anker Biztosítótársaság előbb irodát bérelt, majd az 1880-as években, Gyertyánffy Kristóf ágának kihalása után megvette az épületet, és elnevezte Anker Udvarnak. 1908-ban bontották le, hogy felépülhessen helyén a palota.

A házban működött, a távolabb eső sarkon, a Herzl kávézó, Herzl Zsófia tulajdona, a zsidó házasságközvetítők, a *sadchenek* főhadiszállása. (A jiddis *sadchen* szó a házasságot jelentő héber *sidduh*-ból származik.) Az ortodox és haszid családokban szinte kulcsra zárták a serdülő lányokat, rövid pórázra fogták a fiúkat. Maguktól nehezen találtak volna egymásra. A Herzlben a csa-

ládok által jóváhagyott házasságközvetítők mutatták be az iruló-piruló lánykakat a lehetséges jövedőbeliük szüleinek. Ám Grossmann-né, a „török nő” elhatározta, hogy alantas ügyletek színhelyévé teszi a Herzlt. Ártatlan lányokat keres ott „kéjsóvár uraknak”. Herzl Zsófia egyenesen Meisl Dohány utcai főrabbihoz fordult védelemért, aki még a velejéig korrupt Thaisz rendőrfőkapitányra is tudott hatni, s végül a „török nő” többé nem tehetette be a lábát a kávéházba.

Az Anker Biztosító Társaság nagy ráfordítással kívánta megmutatni, hová érdemes befektetni a pénzt, és a Gyertyánffy-ház meg a hozzá támaszkodó Wagner-ház lebontása után, 1908-ban a pályázaton győztes Alpár Ignác műépítést bízta meg magyarországi székháza terveinek elkészítésével. (Őt sem hívták mindig Alpárnak, egy Schöckl nevű, stájer származású józsefvárosi asztalos fia volt. Vegyes fajú ez a Magyarország, hiába vádolnak bennünket manapság idegengyűlölettel.)

Az épület grandiózusra sikerült. Nyomasztóan nagyra, tetején piramissal. A tervezés első fázisaként az Alpár-iroda munkatársai Egyiptomba kirándultak motívumokat gyűjteni. Ebből a piramison kívül nem sokat látunk, de szépek és egyediek a háztömb mögötti Anker köz felől nyíló bejáratok az asszír-szecessziós stílusú, csiszolt fekete gránit kapukereteikkel.

Alpár Ignác felesége, Orth Antónia a dús díszítésű, hatalmas palota láttán állítólag így kiáltott: *Aber Náci! Was hast du hier gemacht?!* (Na de Ignác! Mit csináltál te itt?)

1945-ben minden magyarországi biztosítót államosítottak, 1953-ig a Kélt-Európai Biztosító Társaság működött a jóvátételként a Szovjetunióknak adományozott épületben.

Az 1980-as években három művész nyitott az Anker tornyaiban műtermet. Ma csak Kiss Lászlóé működik a padlástérben.

Tizenkét évvel ezelőtt írt Király utca-könyvemet valószínűleg az tette sokak számára érdekessé, hogy abban részletesen taglaltam a környék kialakulását meghatározó hajdani zsidó negyed, valamint a mellette lévő vigalmi negyed történetét. Az Anker Palota tömegét az utca másik oldalán ellensúlyozni hivatott, 1937–38-ban épült bérház (vitész Martsekényi Imre építész, Magyar Élet párti képviselő műve) helyén terült el hajdan a Károly-kaszárnya után Pest-Buda második legnagyobb épülete, az Orczy-ház, Orczy József báró bérháza, negyvennyolc lakással, száznegyven szobával. Mint a beköltöző zsidók nevezték, egész *stetl*, azaz városka volt. Magába foglalt két rituális fürdőt, imaházat, kóser mészárosot és hullamosót, meg parókakészítőt a zsidó asszonyoknak. (Parókát vagy kendőt ortodox, férjezett zsidó asszonyok hordanak, mert úgy tartják, hogy a nő legfőbb ékessége a haja, s ezt csak a férj nézheti kedvteléssel. Otthon a parókát leveszik.)

Orczy bárónak óránként egy körmőci aranyat jövedelmezett az épület meg a hozzá tartozó kávéház, amely a leghosszabb életűnek bizonyult Pesten, 1795-től 1936-ig működött. Éveken át a Strasser család vezette, füstös boltozatú termeiben kalapban ültek a pólisi zsidók, adtak-vettek, alkudoztak a betérő görög, örmény és román kereskedőkkel. Nagy volt a zaj. Ám időnként felemelkedett egy-egy pajeszos ifjú, és dalra fakadt. Ugyanis a vidéki zsinagógák itt keresték és vizsgáztatták a kántorjelöltjeiket.

A sarokban pedig, a dohányfüsttől és a zajtól mit sem zavartatva, kopott kabátos emberke rótt sorokat árkus papírra: Litvák József, a költő. Mivel nem nőtt nagyra, később a Kiss nevet választotta a zsidós Litvák helyett. A többi irodalomtörténet.

Fogalom volt az Orczy kávéház s az Orczy-ház, ám telekspekuláció okán 1936-ban könyörtelenül lebontották. 1900-ban a Király utca lakóinak hetven százaléka zsidó volt. Nagyrészt egyszerű emberek, akik szegény sorból

HOLLÓ ISTVÁN, Nő fülbevalóval, 2017

származtak. S lám, ebből a rétegből nőttek ki nemzedékekkel később a magyar nemessé avanszált milliomosok, Nobel-díjas büszkeségeink, jeles jogászok és orvostanárok. Egyrészt azért, mert a zsidók nagy része szorgalmas, s a tórabiflázás olyan kitartást fejleszt ki ifjaik körében, hogy könyvmolyként fel tudják falni a Corpus lurist vagy az orvosi anatómia vastag köteteit, másrészt azért, mert a zsidó család szeme fénye a gyermek, akinek mindent meg kell adni, okítani kell, s előrejutását minden eszközzel biztosítani.

(Két mankón csoszogó, de vidor, középkorú úriember környékez meg: – Az Anker tetszik nézni? Híres emberek laktak itt. Például a Hofi. Jaj, de szerettem a humorát! Minden estjére elmentem. Egyszer aztán leállította matam az előadást. „Az a kövér a hatodik sorból azonnal menjen ki! Nem tudok dolgozni, ha minden poén után öt percig harsogva röhög!”)

Az Anker Palota nevezetes lakója volt Rózsay József, a Zsidókórház akadémiai levelező tag főorvosa, aki a házavatáskor költözött be. Az 1849-es szabadságharc katonasebésze akkor, hazafias érzelmektől vezettetve magyarosította a nevét Rosenfelddről. Erdemeiért végül IV. Károly királytól kapott nemességet. Említhetjük Szondi Lipótot is, a sorsanalízis elméletének kidolgozóját, aki az ösztöndiagnosztikai Szondi-teszt révén tett szert európai hírnévre. Írástudatlan anya és egy mélyen vallásos, gyermeke jövőjéért minden áldozatra kész suszter fiaként született Nyitrán. Hogyan menekült meg 1944-ben? Kasztner Rezső ravasz ügyvéd tárgyalta le Eichmann-nal az anyagiakat, hogy különvonaton 1684 üldözöttet menekíthessen ki az országból. Szondit is beválogatta. A pszichológus 1986-ban, élete kilencvenedik évében hunyt el Svájcban. Az Anker lakója volt továbbá Rátkai Márton (született Fischer Mór), a Kossuth-díjas színművész.

A palota mögötti Anker közben, amit Alpár Ignác eredetileg fedett passzázsnak szánt, a 2. szám alatt működött 1910 és 1919 között a fiatal zsidó entellektüelek számára a Pikler Gyula jogbölcselet-professzor által alapított Galliei Kör. Egy ideig az ifjú Rákosi Mátyás volt a titkára. A Galliei Kör helyét 1990 előtt emléktábla jelölte meg, ekkor azonban egy ismeretlen tettes kalapccsal szétverte.

A Király utca napjainkban is kozmopolita, de mennyire másként, mint akár a 20. század elején, akár pedig könyvem megírásakor, a 21. század hajnalán volt! Az Atlantisz Könyvszigettel szemben hosszú sor várakozik egy valutaváltó hely előtt, amelynek cégérén az angol felirat alatt kunkori sor áll, mint értesülők, perzsául. A turisták örömeire minden pénznemet bevált, japán jent, román lejt és dán koronát is. Perzsa fiatalember zárja a sort. Mint egész jó magyarsággal elmondja, „pre med” tanfolyam diákja Pesten, még nem döntött, hogy orvos legyen-e vagy gyógyszerész, de mindenképp Magyarországon marad. Ebédelni az innen két lépésre lévő kurdisztáni vendéglőben fog. (Ennek a világgasztronómiai kavalkádnak tizenkét éve még nyoma sem volt.) Amennyiben ebéd után a koktéltudomány kreációit óhajtja élvezni, betérhet odébb a (huhh, ez az elharapózó nyelvilelemény-mánia!) Cool-tour bárba, ahol az itallapon szerepel „az édesszájú csajok kedvence”, őszibaracklikőrből, Bailey Irish creamből rétegezve, grenadinsziruppal meglocsolva, vagy a Rizmájér sör, azaz a meggyvelőre fejtett láger brandyaráromával.

A kormányt napi rendszerességgel rója meg a világsajtó a közel-keleti és afrikai migránsok kirekesztése miatt, de itt, a Király utcában immár lassan a zsidóság helyére lép a közel-keleti betelepülők serege. Az utcakép is egyre színesedik, egyre nemzetközibbé válik. Az Anker közből a *Gringos Amigos* mexikói „food factory” hívogat, húszméternyire meg a japán vendéglő ígéri, hogy ott a legjobb a *ramen*, ez a szójaszósszal ízesített húsleves, levestésztával, sertéshúsdarabkákkal, zöldhagymával.

Az ajtóban magyar pincérnő álldogál.

– Kell magának japánul tudni ahhoz, hogy itt dolgozzon? – kérdezem.

– Á dehogy. A tulaj amúgy is kínai.

Király utca-könyvemben panaszoltam, hogy a nagyobb épületeket túl sűrűn váltogatják közületi tulajdonosaik, s a váltások között, ingatlanspekulációs okokból, gyakorta hosszú ideig állnak üresen a házak, koszlott állapotban. Ennek mintha vége szakadt volna. Itt van például a Király utca 6., több mint százhetven éves műemlék, csinos, virágkosár mintát ismételtető homlokzatával. Azt írtam róla, hogy Kádár-korszaki állapotából végre szépen kivakarta egy bank, ami aztán távozott onnét, és újra ülepszik a por, díszítményekre s ablaktáblákra egyaránt. S lám, immár négycsillagos karbantartott szálloda a numeró hat, s mellette, az általam még murvával felszórt autóparkolóként leírt placcon pedig felépült a beígért Central Passage hét emelete, ha vörös klínkerborításának egyhangúsága bántja is a szememet.

Tizenkét évvel ezelőtt elmulasztottam néhány oldalt szentelni a hotelépület régmúltjának. Pedig nem érdektelen adat, hogy 1834-ben ezen a telken emelték a lengyel haszid zsidók első pesti zsinagógáját és szegényházát. Elköltözésük után, 1864-ben Pisztory városi tanácsnok csinósított ebből bérházat, a mostani szálloda őseit.

Körülbelül itt végződött a zsidó Király utca, és itt kezdődött a vigalmi szakasza. Említettem az imént Kiss József költőt. Nos, ő – pénz szűkében – többek közt mulatók és zengerájok leírására pazarolta nem mindennapi tehetségét *Budapesti rejtelmek* című, nyolc ponyvakötetre rúgó munkájában, igaz, Szentesi Rudolf álneven, hogy irodalmi rangján csorba ne essék. Szót ejt a Kék Macska frivol kupléiról meg a szemközti Laudon kávéház hamiskártyásairól. S a Kazinczy utca sarkán túl következett a Berger Málcsi pincéje, ahol nem szedtek belépti díjat, de az énekesek sűrűn tányéroztak. Itt adta elő tűzoltódalát Wechselberg Róza locsolócsővel a kezében, „mit der spritzer in der Hand”.

Saját gyűjtésemből származik egy másik korabeli szonon kezdő sora. Ezt a kuplét szorosan testhez símuló, sárga trikóban adta elő az énekesnő, imígyen trillázva: „Én vagyok a cici, cici, citrom...”

A Király utca 26-ban volt valaha a Jálics borház, elhúzódott a föld alatt egészen a mai Paulay Ede utcáig. 1873 után több éven át ide járt mulatni Viktória királynő egyre idősödő fia, akiből azután VII. Edward néven lett uralkodó. Szerette a jó kosztot és a jó bort, meghízott alaposan. Egy magyar ezrednek tiszteletbeli ezredese volt, egyszer még hadgyakorlatra is elment, lóháton. Ám az ezredesi egyenruhát közben hihízta, s mikor lóra pattant, a nadrágja hátul szétrepedt, a magyar bakák vihogásától kísérvé.

1873-ban már annyira konszolidálódott a forradalom utáni helyzet, hogy a kis Kék Kakas utcát átnevezték Petőfi Sándor utcává. Ez volt az első pesti Petőfi utca. 1923-ban azonban kínossá vált, hogy nagy költőnkéről csak ilyen vacak utcát neveztek el, és gyorsan találtak szebbet-jobbat nálánál.

A Kék Kakas utcában valaha bordélyház is működött, jellemző Bach-korszakbeli adalék, hogy megnyitására besúgóí tevékenysége jutalmául kapott engedélyt valaki.

Itt, a Kazár utcánál állít meg most egy elég jól öltözött hölgy, nagy táskával a kezében.

– Elnézést, kérdezhetek valamit?

– Tessék.

– Tetszett már járni a csiksomlyói búcsún?

– Még nem, pedig hallom, hogy nagyon érdekes, és a táj gyönyörű. A feleségem mondta is, hogy menjünk el egyszer.

– Hát én onnan jövök. Nagyon szép vidék. Bőröveket készíték. – Kinyitja a nagy táskát. – Nem tetszik venni belőle? Olcsón adom.

– Tudja, én már idős ember vagyok, van mindenféle övem otthon, nincs szükségem többre.

– Akkor legalább tessék engem megsegíteni.

Egy tízezrest találok a zsebemben, meg ötszáz forintot. Az ötszázat átnyújtom.

Ő, kelletlen ábrázattal:

– Hát, uram, ez kiflire sem elég.

Király utca 37. Szomoró Dezső szülőházán nincs emléktábla. Weisz Mór volt a neve, amikor meglátta itt a napvilágot. Varázsosan tudott írni:

„Mindenki roppant örült, amikor megszülettem, és egészen rózsaszínű voltam, mint egy kövér barack az élet fájáról, amikor dajkám kirohant velem a nagy udvarra, és felmutatott, mint a dauphint volt szokás Versailles-ban, vagy mint a kismalacot falun karácsonykor, és a drága öreg Podmaniczky Frigyes épp akkor jött arra Liszt Ferencsel, aki megpaskolt és megszagolt, s azt mondta: »Ejnye, be jó szaga van!« A lányok rögtön szaladtak friss pelenkéért, miközben réveteg tekintetem a Liszt fehér sörényén pihent, s gondoltam: zenész leszek, mint ő!”

Szomoró fantáziája szabadon repkedett. Sütő utcai lakásába orgonát építtetett be, szerzeményei is vannak, de végül író lett, nem zenész. Egy ízben valamiféle fogadáson vett részt, és érte jött az öccse, hogy hívja haza a mama, kész a vacsora, pirított máj lesz. Az író kifakadt:

„Nem megyek. Herczeg Ferenc a Kaszinóban vacsorázik, Csathó Kálmán a Pannóniában, Bródy Sándor az Otthon Körben, Molnár az Erdélyi Borozóban. Csak én vacsorázom pirított májat a Weisznénál?”

A 36-ban született Petschauer Attila, a délceg kardvívó bajnok, a legszomorúbb munkaszolgálatos történet hőse. Katonatiszti egyenruhájában vonult be, hírneves sportoló volt, mégis megölték. A 38-as házban született Vészti Endre íróhoz kegyesebb volt a sors, ő a németek veresége után visszatért a munkaszolgálatból, elrongyolódott viharkabátja helyett egy német repülőtérbornoki köpenyben.

Így érünk el lassan a Pekáry-házig. Pekáry rendőrkapitány megrendelésére épült, nagyrészt zsidó lakásbérlői mellett a Krúdy házaspár lakott benne, szól is erről emléktábla. 1899 végétől béreltek itt lakást néhány évig, nevével, az éles nyelvű Kosztolányi szerint „csöppecske, gömbölyű” Satanelával, akinek az igazi neve Spiegler Bella volt. Báttaszékné népszerű irodalmi szalonjában ismerkedtek meg egymással.

Annak örülök, hogy a Király utca-könyvemben említett Frici papa tágas, teres, negyedosztályú étkezdéje még itt van, a Hild József tervei szerint épült régi házban, a kiszolgálás változatlanul szíves, az adagok nagyok, az ételek egyszerűek, de olcsók. Betérek ide egy rántott parizer meg egy pohár sör erejéig.

Nem tudom, hogy vagyok a járdán lakás felszámolását célzó, új rendelkezéssel. A Korona szépségszalonn előtt például egy középkorú hölgy hever vedlett paplanon, a szájában staub füstölög. Órákon át fésüli szőkére festett tincseit. Evidens, hogy nincs ki a négy kereke. Mi lesz, ha betesséklik egy legjobb esetben kórházzsagú tömegszállásra? Lehet-e pénzbüntetés terhe alatt bent tartani? Kétlem. De emeli-e a városkép szépségét, hogy ő már az ötödik járdánalvó az utca eleje óta?

A Rumbach utcánál járunk. Rumbach Sebestyént kutatásaim kezdete előtt zsidónak sejtítettem, pedig német származású terézvárosi orvos volt, aki a szegény betegeket ingyen gyógyította, s a Városliget mellett megalapította Pest első közfürdőjét tizenkilenc fürdőszobával. I. Ferenc császár 1805-ben nemességgel jutalmazta. Persze a Rumbach utcáról (amit *rombach*nak mondtak a régi környékeliek) az ottani zsinagóga jut eszünkbe, a bécsi Otto

Wagner műve, amit tíz éve az államtól kapott kétmillárd forint segítségével újíttott fel a hitközség.

Felfedezőutam nagy része még hátravan. Ígér mindenféle érdekességeket. De nem tudom, tapasztalataim és kutatásaim eredményét bővítem-e ismét könyv méretűre. Írjak-e ugyanarról kétszer, még ha változott is a terep tizenkét esztendő alatt? Talán mégsem.

Kiadós fejezetet a Gozsdu udvar érdemelne mint új idők új szellemének beszédes jelképe. A *Király utcán végestelen végig* lapjain, tizenkét éve, ezt írtam: „Fototéma. Hat udvar egymás mögött, a távolba veszve, amíg a másik oldalon a Dob utcára lyukadnak ki. Bejáratát lelakatolt vasrács zárja el.”

Gozsdu Manó dúsgazdag ügyvéd, parlamenti képviselő volt, bánáti román. Végrendeletileg tett alapítványt hazai és erdélyi görögkeleti vallású diákok támogatására. A pénzt ebbe a fantasztikus bérházláncba fektették. 1952-ben minden az állam kezére került, Gozsdu Manó álmai szertefoszlottak, ugyanúgy járt, mint Baumgarten Ferenc, aki az ingatlanai jövedelméből irodalmi díjat alapított. Állami kezelésben a Gozsdu udvar egyre sivárabbá pusztult és koszlott, mint a környék általában. „Most úgy hírlík, komfortos lakások nyílnak itt, s vendéglők sora” – írtam akkor.

Könyvem még újdonságnak számított, amikor a Gozsdu egymásba nyíló udvarait, a tizenegy épületet, a két sétányt és a 249 lakást megvette egy gazdag kft. A berlini Hacksche Höfe mintájára, Ekler Dezső tervei szerint vendéglő- és kocsmasort hoztak itt létre, s a tanácsi lakásokat – kellő kártalanítás után – szálláshelyekké alakították át. Fényekkel villogó vigalmi negyed jött létre, ahová messze földről, főleg a brit ipari városokból dőlnek a bulizni és piálni vágyók, mint hallom, igen sok esetben legénybúcsút ünneplő falkák. Általában csütörtök este érkeznek s kedd reggelig maradnak. A szállásokra ők fizetnek be, az ivászatól kikészülve, hajnalban akár négykézláb is haza tudnak menni.

2018 februárjában helyi népszavazásra került sor arról, hogy engedélyezzék-e a mulatók és a vendéglátó-ipari létesítmények nyitva tartását éjjel után, hajnali négyig. A szavazás váratlan érdektelenségbe fulladt. A környék lakói mintha hozzáédződtek volna ahhoz, hogy a Király utcának ezen a szakaszán, valójában az udvarsor belsejébe szorítva, kivirágos kivirradatig megy a dínomdánom. A zaj talán valamennyire kihallik, de fontosabb, hogy a Gozsdu feldobja ennek a régi utcának a hangulatát, és – éljen a vadkapitalizmus – csak hozza és hozza a pénzt.

